

СЪВРЕМЕННО РАЗВИТИЕ НА МОДЕЛА ЗА АНАЛИЗ НА РАЗГОВОРИТЕ

Магдалена Маркова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Моделът на словесно взаимодействие, създаден през 60-те години на XX век в рамките на социологическия подход „Анализ на разговорите“, представя общуването като съвместен интерактивен продукт, в който всяко изказване се разглежда като едновременно обусловено от предшестващото го (речево или неречево) събитие и обуславящо следващото. Концепцията за езика като социално действие, чийто смисъл се формира в хода на всяка конкретна комуникативна ситуация чрез редуването на речевата инициатива с речевата реакция, еволюира в съвременните модификации на анализа на разговорите в няколко ключови за лингвистичната и дидактичната наука направления – интеркултурните изследвания, изследванията върху ученето на втори/чужд език, както в традиционен контекст „лице в лице“, така и в опосредстван от различни електронни медии контекст.

Keywords: Conversation Analysis, talk-in-interaction, turn-take, intercultural studies, second language acquisition.

Анализът на разговорите е социологически подход, възприет и доразработен по-късно от лингвисти, който предлага новаторски модел на организация на словесните взаимодействия. Чрез анализ на вербалното, паравербалното и невербалното измерение на всяко събитие в социално-речевото взаимодействие се обяснява с взаимното изграждане и разбиране на смисъла в хода на разговора и начините, чрез които се установява, поддържа и осигурява междуличностната връзка между партньорите във взаимодействието. Анализът на разговорите се занимава с автентичната устна комуникация, прилагайки изследователския принцип „от долу нагоре“ (en. bottom-up) – тръгва се от конкретни, максимално естествени, т.е. автентично случващи се комуникативни ситуации, които се разглеждат и анализират в хода на протичането им, без да се прилагат върху тях априорни научни категории и рамки. Стремешът е да се открие вътрешната динамика, определяща редуването на комуникативните ходове в живия разговор, функционирането на тези ходове в процеса на изграждане на взаимоотношенията, тяхната взаимозависимост, същността им

на завършен интерактивен продукт, както и относителната им устойчивост („ритуализираност“), от една страна, и вариантността им, от друга. Да се изведат всички специфики на човешкото свободно устно общуване във взаимодействие (en. talk-in-interaction), е единственият обект на изследователски интерес от страна на специалистите по анализ на разговорите. Мотивът им е, че разговорът е основна, базова форма на социална организация. Следователно едни и същи негови черти и специфики, свързани с реда и организацията му, могат да се изолират в разговорите между участници с различни идентичности и цели и във всякакви комуникативни ситуации – от най-обикновените и предвидими срещи между познати събеседници с обща база от познания и опит до „най-екстремните“ ситуации, в които радикално противоположни нива на езикова компетентност и евентуално на образование, статут, социален опит и др. предопределят значителни затруднения в общуването. Ето защо може да се каже, че моделът на интерактивното словесно взаимодействие е с универсален характер и хвърля нова светлина както върху процесите на диалогичното общуване, така и върху тези на диалогичното езиково придобиване – едни и същи черти характеризират разговорите изобщо, но някои особености на общуването изпъкват като под лупа, когато се анализират в комуникативна ситуация, в която единият или и двамата участници си служат със средствата на език, който не им е роден.

Специфично и новаторско е също така схващането на специалистите по анализ на разговорите за праксеологичната природа на езика. Това означава по-конкретно, че всяка езикова проява е схващана като действие, пораждащо се и случващо се в хода на социалното взаимодействие, което, от своя страна, приканва към проява и извиква ответното, следващото социално действие. Това схващане за езика като действие, или споменатата праксеологична концепция, се прехвърля по естествен начин и върху концепцията за езикопридобиването. В най-модерната модификация на анализа на разговора, известна като анализ на разговора за учене на чужд/втори език (en. Conversation analysis for second language acquisition, CA for SLA), процесите на езикопридобиване, когнитивни по същността си, се задействат и активират в хода на взаимодействието с различни езикови ресурси, важна част от които са процесите на комуникация на чуждия език. Налице са, разбира се, и много други възможни ресурси, които биха могли да подпомогнат ученя чужд език при взаимодействие с тях – учебници и учебни помагала, речници, художествена и научна литература, електронни медии, като телевизия, радио, интернет и други. Най-важни все пак остават процесите на словесно взаимодействие, тъй като комуникацията е едновременно условието и резултатът от действието на така наречената „ситуирана когниция“ (Mondada & Pekarek Doehler, 2000): придобиване на активни и незабавно приложими знания и умения по чужд език в процеса на самото общуване и в контекст с използване на естествено подадените в хода на разговора ресурси.

Анализът на разговорите, чийто първопроходник е Харви Сакс, възниква през 60-те години на ХХ век под влиянието на редица интелектуални източници от края на ХІХ и средата на ХХ век, сред които следва да се споменат късният Л. Витгенщайн и неговата философия на обикновения език, феноменологията на А. Шютц, символният интеракционизъм на Дж. Мийд, етнометодологията на Х. Гарфинкъл, интеракционизмът на Ъ. Гофман, аналитичната философия на Дж. Остин и дори психоанализата на Фройд и трансформационната граматика на Чомски (Maynard & Clayman, 2003: 176). Концептуалното си развитие този подход все пак дължи основно на влиянието на етнометодологическата парадигма, поради което в редица съвременни изследвания анализът на разговорите се отъждествява с етнометодологията. Тук е направен изборът да се разграничат ясно двата подхода с аргумента, че докато етнометодологията остава по своята същност чисто социологическа парадигма, която се занимава основно с източниците на социална подреденост на всекидневния живот и „методите“ за поддържането ѝ и разпознаването ѝ от членовете на обществото, то анализът на разговорите избира за свой изключителен обект на изследване устното общуване или дискурса във взаимодействие – избор, който решително го поставя в интердисциплинарното поле на социологията и лингвистиката, с поглед неизменно насочен към човешкото общуване посредством езикови и други семиотични средства. Така избраният обект на изследване обособява анализа на разговорите като отделно направление, създадено от социолози и подето по-късно от лингвисти, всеки от които го разглежда със средствата на своята наука и от гледна точка на специфичните ѝ интереси. Така, от една страна, анализът на разговорите може да се разглежда като новаторска част от общото лингвистично и социолингвистично наследство, а от друга – като самостоятелно развил се клон на етнометодологическата парадигма, с която запазва значителен брой общи положения, базирани на общи понятия и принципи.

Целта на настоящото изследване следователно е да изтъкне предимствата на един действеноориентиран модел на словесното взаимодействие, който в последните четири десетилетия дава силен импулс на изследванията в поне две области – интеркултурните изследвания, от една страна, и изследванията върху придобиването на чужд език, от друга.

Най-силно влияние върху анализа на разговорите оказва етнометодологията. Основател на тази социологическа парадигма е американският социолог Харълд Гарфинкъл. Той я определя като анализ на всекидневните дейности с цел да се открият онези „методи“, използвани от членовете на обществото, които превръщат същите тези дейности във видимо рационални и разбираеми (i.e., en. accountable) за всякакви практически цели, в начини на организиране на обикновеното всекидневие (Garfinkel, 1967: vii).

Специфично и новаторско е схващането на етнометодолозите за социалната реалност. Става дума не за обективна, установена даденост, а за не-

прекъснатото създавана и поддържана, взаимно разпознаваема от социалните партньори в хода на взаимодействията им действителност. Една социална действителност, която се изгражда от самите тях по структуриран, подреден и методичен начин (Gülich, 1991: 328, in: Behrent, 2007).

Съществува едно предубеждение, една лъжлива привидност, която етно-методологията откроява и разобличава, и тя е, че социалната реалност и социалният ред се възприемат от членовете на обществото като предшествващи ги, предварително установени и неизменни, като правила, които хората просто спазват като наложени им отгоре. Етнометодологията изтъква, че всъщност самите членове на обществото напълно несъзнателно и естествено изграждат, преизграждат, променят и развиват социалната реалност и подреденост посредством похвати или „методи“, общи за всички. Тези методи за управление на общите дела на взаимодействащите си членове на общността се прилагат и придобиват смисъл в самата практика, в социалното действие, ето защо основната задача на социолога е да ги открива *in situ* и да ги обяснява със същата методология, с която си служат членовете на общността.

Три основни понятия характеризират човешките взаимодействия според етнометодологията в класическия ѝ формат. Те са залегнали както в концепцията на етнометодологията, така и в анализа на разговорите.

1. Разбираемост/разпознаваемост: в хода на взаимодействията събеседниците си подават различни видове явни и имплицитни „сигнали“, използвайки всички налични семиотични кодове и средства за това, което се случва помежду им, като същевременно взаимно дават тълкувания за това, което са получили като информация. Или с други думи, всичко, което се случва под формата на социално действие, се изразява, отчита по един или друг начин, така че да се постигне един специфичен „отчетен“ баланс между това, което се прави, и това, което се казва.

2. Рефлексивност: осъществяването на дадена дейност, нейното обяснение/описание (account) и контекстът въздействат взаимно помежду си и се изграждат взаимно; рефлексивността е в тясна връзка с разпознаваемостта.

3. Деиксис/индексичност: в това, което казваме и правим, винаги се съдържат препратки към контекста и ситуацията, които се проявяват в деиктични елементи като местоимения, наречия, елементи от морфологията и др.

През 60-те години на XX век американските социолози Харви Сакс, Емануел Шеглоф и Гейл Джеферсън, към които по-късно се присъединява Джим Шенкейн, решават да приложат етнометодологичната програма на Харълд Гарфинкъл към свой подход, който назовават „анализ на разговорите“. През следващото десетилетие техните трудове вече добиват особена значимост и се разпространяват и в Европа под различни наименования – етнометодологичен анализ на разговорите, анализ на словесните взаимодействия (или анализ на вербалните интеракции) с етнометодологична насоченост, интеракционни-

зъм, интеракционистка лингвистика, анализ на разговорите за учене/придобиване на чужд език и др.

Трудовете им в по-голямата си част имат програмен характер, тъй като набеязват принципите, на които се основава анализът на разговорите, и представят аналитичния апарат, с който си служат изследователите. Наред с това обаче изследванията имат и емпирично измерение: въз основа на съставени корпуси от автентични разговори се описват формалните структури на протичане на взаимодействието, както и методите, използвани от събеседниците за координирането и организирането на дейностите, осъществявани във всекидневните им разговори. Използват се „автентични данни“ – аудио- и видеозаписи на разговори и техните подробни транскрипции, получени при естествени ситуации на комуникация, в които присъствието на изследователя не се афишира.

Разговорът се възприема като основна форма на социална организация и съответно като най-значим тип социално взаимодействие. Това го превръща в привилегирован обект на изследване, макар че в първите трудове не се открива точното му определение. За разговора или социалното взаимодействие се говори като за интерактивен продукт от дейността на участниците (срвн. en. *interactional achievement*, fr. *achèvement interactif*), основаващ се на сътрудничеството (което не изключва известна доза конфликтност на места), необходимо за постигането на целите им и за преодоляване на възникналите затруднения. Сътрудничеството е необходимо както за взаимното разбиране (*intercomprehension*) и взаимното конструиране (*co-construction*) на смисъла, така и за изграждането и поддържането, синхронизирането и координирането на междуличностната връзка. Това са общи взаимодействиени цели (налице са при всякакви ситуации на комуникация), които се осъществяват чрез добра организация и разпределение на интеракционните дейности като последователност при взимането на думата, избягване на прекалено дълги паузи, на едновременно говорене и на прекъсване на събеседника, взаимна обвързаност и ориентираност спрямо събеседника. При възникване на затруднения в интеракционните процеси (неразбирателство, недоразумение) се прилагат процедури (формати на действие) за разрешаване и преодоляване на затрудненията, наречени процедури на договаряне (*négociation*).

В основата на модела, предложен от Sacks et al. (1974), стои идеята, че във всяко словесно взаимодействие – разговор, дискусия, политически дебат, журналистическо интервю, кръгла маса и т.н. – съществува система на разпределение на думата, което обяснява защо участниците не говорят едновременно, защо паузите обикновено не са прекалено дълги, а прекъсванията и наслагванията на изказвания са сравнително редки. Два основни момента характеризират този интеракционен модел: съставянето на изказванията (или на „редовете на говорене“) и последователното даване/взимане на думата.

Правилата на редуване на изказванията, на пръв поглед, изглеждат прости, особено в случаите на диалог с двама участници. На въпроса се дава отго-

вор, на твърдението се реагира с твърдение, поканата, комплиментът, предложението се приемат или отхвърлят, след което следват нови инициативи, извикващи съответните реакции и т.н. – редувания, приличащи на подавания на топката между участниците, които Брунър (1983) нарича интерактивни формати, а Sacks et al. (1974) илюстрират лаконично с формулата [а б а б а б]. Основните свойства на системата може да се обобщят по следния начин.

– Функцията на говорещо лице се заема последователно от различните участници: когато единият говори, това означава, че по-късно трябва да заговори и другият, по-дългите изказвания на говорител 1 (Г1) предполагат подобна дължина на изказванията на говорител 2 (Г2) (правило на балансиране на изказванията).

– Един-единствен участник говори по едно и също време: прекъсванията на едно изказване от друго и наслагванията на две или повече едновременни изказвания са нарушения на това правило. Те се срещат, но са малка част от общия обем на разговорите и освен това са обект на специфични процедури на корекция (repairs).

– През цялото време се говори (от едното или от другото лице): времето на разговора е основно отредено за говорене, потокът на речта трябва да е непрекъснат, а интервалите сведени до минимум (по Kerbrat-Orecchioni, 2010 [1990]: 160 – 162 с модификации).

„Ред на говорене“ (en. turn или fr. tour) се използва в този модел с две значения: от формална гледна точка, препраща към самия механизъм на редуване на речевите действия, а впоследствие метонимично означава речевия принос на всеки участник към интеракцията (т.е. изказване) (Kerbrat-Orecchioni, 2010 [1990]: 159). Редът на говорене се разглежда в интерактивен смисъл – неговите съставни елементи и граници не се определят от говорителя, а от двамата (или повече) участници във взаимодействието чрез механизма на разпределение на задачите (Sacks et al., 1974: 726 и сл.), като водещи в това отношение са координацията и реципрочността между тях. Редът на говорене е съставен от компоненти (turn constructional units, TCU), които могат да са от различен граматичен порядък – думи, синтагми или други синтактични формирания като подчинени или самостоятелни изречения. Краят на всеки компонент на изказването представлява потенциално място на преход (transition relevance place, TRP), което може да се използва от участниците в разговора с цел взимане на думата. Мястото на преход бележи не само граматична завършеност, но и завършеност от гледна точка на текущата комуникативна дейност – завършеност, която Г2 предвижда въз основа на това, което се случва в хода на разговора. Желанието/намерението на говорителя да предаде думата на своя събеседник, се маркира чрез разнообразни „сигнали за край на реда на говорене“ (Kerbrat-Orecchioni, 2010 [1990]: 165). Тези сигнали имат интерактивната функция да насочат събеседника към поемане на думата и се описват

стандартно като „техники за избор на следващия говорител“. Те могат да се подредят в три основни категории:

– сигнали от вербално естество: тук влизат (1) синтактико-семантичната завършеност на изказването; (2) илокутивният статут на изказването (напр. въпрос, предложение, подкана и т.н.); (3) морфемите със завършваща конотация (напр., „bon“ – „добре“, „voilà“ – „ето това е“); (4) фатични изрази (напр. „hein?“ – „а?“, „хей?“), „non?“ – „нали?“, „qu'est-ce que tu en penses?“ – „как мислиш?“) и метадискурсивни изрази като напр. „à toi“ („ти си на ход“) и „j'ai fini“ („свърших“);

– сигнали от фонетично и най-вече прозодично естество: възходяща или низходяща интонация според типа на изказването, придружена от забавяне на скоростта на говорене, намаляване на артикулаторния интензитет, провлачване на гласа в последните срички и накрая пауза;

– жестомимични сигнали: насочен към събеседника поглед в края на реда на говорене, движение на главата, като повдигане на брадичката или на веждите, спиране на жестикулациите и общо отпускане на мускулното напрежение (Kerbrat-Orecchioni, 2010 [1990]: 165 – 166).

Вторият основен момент в модела на Sacks et al. (1974) е разпределението на думата. То може да се случи на местата за преход, като моделът извежда три основни правила.

– Говорителят (Г1) избира сам следващия говорител (Г2) посредством съответни техники за избор (една или съчетание от няколко от изброените погоре техники за избор).

– Ако Г1 не избира никого (не прилага техники за избор), то друг участник може да се самоизбере за говорител – автоселекция на Г2 (по правило това се случва на потенциално място за преход или при по-продължителна пауза, или чрез нарушение – прекъсване на говорещото лице или наслабяване на изказването върху това на говорещото лице).

– Ако Г1 не избира никого и нито един участник не се самоизбере, то Г1 продължава да говори (автоселекция на Г1).

Това е моделът на локално (т.е. свободно и интерактивно, случващо се в хода на взаимодействието, в зависимост от непосредствено предхождащото и следващото речево събитие) разпределение на думата, прилаган в обикновеното общуване. Съществуват също така строго ритуализирани модели на предварително режисирано разпределение, при които определено лице (модератор, водещ) е натоварено със задачата да разпределя думата и да бди за спазването на реда (телевизионни дискусии и дебати, официални церемонии). Тези различни модели могат да се обединят в един общ модел на общуването под формата на континуум, според който всекидневният свободен разговор заема единия край (локално разпределение), а церемониите – другия (предварително установено и строго спазвано разпределение на думата) (Behrent, 2007).

В допълнение към трите етнометодологични принципа два други принципа, разяснени в Sacks et al. (1978), заемат важно място в модела на анализа на разговорите. Това са принципът на ориентираност в зависимост от събеседника (fr. *orientation en fonction du récepteur*, en. *recipient design*) и принципът на обусловена зависимост (fr. *dépendance conditionnelle*, en. *conditional relevance*). Що се отнася до принципа на ориентираност в зависимост от събеседника, авторите уточняват следното:

„В изследванията си открихме, че ориентираността в зависимост от събеседника действа по отношение на избора на думите, избора на темите, приемливостта и реда на епизодите, възможностите и задълженията за откриване и закриване на разговорите и т.н.“ (Sacks et al., 1974: 43, мой превод).

Този принцип обяснява грижливия подбор на темите, на лексиката, на синтаксиса, на езиковия регистър, на невербалното поведение на участника с оглед на събеседника му, неговата интеракционна роля, както и извънинтеракционен статут: не всяко нещо може да се каже на/пред всеки и едно и също съдържание се вербализира по един начин в семейна среда, сред приятели, по друг начин – в професионален кръг, пред йерархията, по трети – в публично изявление.

Принципът на взаимната определеност (наричан още принцип на условната зависимост или на условната релевантност, срвн. en. *conditional relevance*; fr. *dépendance ou pertinence conditionnelle*) е в тясна връзка с предвидимостта (fr. *prévisibilité*, en. *projectability*), както и с реципрочността (fr. *réciprocité*). Банж (1992) обяснява, че според това правило дадено словесно действие (изказване) е очаквано, предвидимо (и в този смисъл релевантно) с оглед на непосредствено извършеното предишно действие. Това е смисълът на прословутата лаконична фраза на Шеглоф, обобщаваща локалното развитие на интерактивните епизоди и взаимозависимостта на комуникативните ходове:

„given the first, the second is expectable“ (Schegloff, 1972: 364).

Например в двойката въпрос – отговор се установява причинно-следствена връзка между двете изказвания, която обуславя отговора спрямо въпроса. Тази условна зависимост между две изказвания е основана на набор от споделени знания от социално и процедурно естество, които участниците притежават и прилагат в интеракцията, както и на воля за сътрудничество (Bange, 1992: 44 – 47).

Съответната двойка (fr. *paire adjacente*, en. *adjacency pair*) е минималната форма на реализиране на принципа на условната зависимост. Размяната на поздравии (“*Salut ! – Salut !*” („Привет! – Привет!“)), искането и даването на информация, предложението – приемането или отхвърлянето му са примери за съответни двойки, при които първото изказване проектира, очаква, обуславя второто, а второто съответства на първото. Така например “*Bonjour !*” („Добър ден!“) очаква същия или подобен отклик, а не “*Au revoir !*” („Довиждане“) или “*Il est trois heures*” („Три часа е“).

Принципът на условна зависимост управлява локално не само следващия изказ, но и така наречените схеми на действие, като например разказа

(Behrent, 2007). Всяко начало на схема следва да се маркира като такова от говорещото лице и да се приеме от събеседниците. Одобрието на съответната схема на действие предполага определена организация на дискурсивните места („разказвач“ – „публика“), при която „публиката“ се ангажира да слуша и да участва в изграждането на дискурса на точно определени, ритуализирани места. Самият разказвач, съобщавайки намерението си да разказва, се (само-) ангажира, също на принципа на условната зависимост, да осъществи разказа си (Colmaier, 1978, in Behrent, 2007).

Съответните двойки участват във формирането на различни видове последователни схеми на действие, като тези, изследвани най-обстойно от анализа на разговора, са схемите за откриване, за закриване и за подготовка на закриването на интеракцията. Това са готови за употреба образци, механизми на общуване, които са част от обичайните умения на участниците, тъй като се придобиват несъзнателно от ранна детска възраст в процеса на общуване възрастен – дете (споменатите по-горе „интерактивни формати“ на Дж. Брунър, 1983). Друг важен вид схеми или епизоди в анализа на разговорите са така наречените странични епизоди. Става въпрос за моменти от взаимодействието, които се включват в текущата дейност, като я преустановяват временно. Възникването им е свързано с насочването на вниманието на единия от участниците към нещо (изказване, действие или друго събитие), което не е част от текущата комуникативна дейност; нещо, което този участник кодира по един или друг начин (примерно с коментар) в изказването си, като по този начин отлага изпълнението на правилото за условната зависимост. Елементът, който отвлича вниманието от текущата комуникативна дейност, може да е изцяло страничен на нея (напр. произвеждане на внезапен шум, който става временен обект на внимание), или пък да произтича от тази дейност – така например да е свързан с междуличностните отношения на участниците във взаимодействието, с комуникативната адекватност на изказването, с проблем в изграждането на дискурса, с темата на разговора, с езиковите характеристики на изказването и др. При всички случаи този проблемен елемент има метакомуникативен характер и се разрешава с различни средства от участниците.

Схемите на действие при откриване и закриване на взаимодействието, както и страничните епизоди, са част от „методите“, с които си служат събеседниците, за да сравнят взаимно своя прочит на ситуацията, да я припознаят (като приятелска или официална, случайна или насрочена, ориентирана към поддържане на установената през времето връзка – което е поглед назад към историята ѝ, или към разрешаване на конкретни въпроси – което е поглед напред към развитието ѝ, и т.н.), да припознаят себе си в нея и да се настроят на една вълна, като подготвят терена за предстоящото взаимодействие, или да закрийт подобаващо срещата. Страничните схеми са „методи“, които помагат на събеседниците да разрешават различни проблеми на взаимното разбиране и формулирането на

изказванията. Такива проблеми се срещат често в обикновеното монолингвално общуване. В интерлингвалното общуване те представляват съществена част от съвместно изградения дискурс и по правило се срещат толкова по-често, колкото по-отчетливо неравностойна е езиковата, социолингвистичната, културната и прагматичната компетентност на участниците.

Първите разработки в рамките на анализа на разговорите относно съответните двойки и редуването на изказванията (напр., Sacks et al., 1974), схемите на действие при откриване и закриване на взаимодействието (Schegloff, 1968, 1970) и страничните епизоди (Jefferson, 1972) насочват вниманието едновременно към съществуващите способности, които се прилагат почти несъзнателно и автоматично и благодарение на които разговорът протича гладко и резултатно, и към причините за затрудненията в прилагането на тези способности. Два големи типа причини за такива затруднения са изолирани в по-късните изследвания на разговорите в различни ситуации. Единият тип е свързан с различния етнически и културен профил (етос) на събеседниците, поради който определени интеракционни и социокултурни стойности на дадено изказване в дадена етническа и културна общност се различават от стойностите на същото изказване в друга общност. В интеркултурен контекст – т.е. в ситуация на общуване между носители на различни етнически, културни и езикови общности, които не познават достатъчно добре спецификите на другата общност, дори да владеят в значителна степен езика ѝ, такива различия може причинят сериозни недоразумения между партньорите и да доведат до трайно влошаване на отношенията и дори до блокиране на комуникацията. Недоразуменията възникват, когато единият събеседник приема интеракционния смисъл на дадено изказване според собствената си интерпретационна рамка, без да вземе под внимание тази на своя събеседник говорител, който се е изказал в контекста на своята култура. От една страна, проблемното изказване на събеседник 1 може да бъде разбрано в чисто езиковото му измерение, но да не бъде разбрано в интеракционния му смисъл, тъй като не съществува негов еквивалент в езика/културата на събеседник 2. От друга страна, проблемното изказване може да бъде изтълкувано превратно, например като обида вместо като комплимент или като покана вместо като поздрав, тъй като в различните култури едни и същи изрази може да имат различни интеракционни стойности. Така например във Виетнам и в Китай изказването „Яде ли ориз?“ не е въпрос относно спазването на определен хранителен режим, още по-малко покана за посещение на ресторант, а бърз поздрав при случайна среща с познат на улицата (примерът е заимстван от Kerbrat-Orecchioni, 1994), където системно са разглеждани характеристиките на интеркултурното общуване; за подробна библиография на интеркултурните изследвания, вж. същата монография).

Вторият вид причини са най-видими в така наречените асиметрични ситуации, в които единият събеседник е със значително по-слабо ниво на компетентност, а другият заема ролята на негов помощник или учител. Такива ситуации например са разговорите между родител и дете, лекар и пациент, съдия и

подсъдим, учител и ученик. В тези ситуации се наблюдава често схемата, при която компетентният събеседник коригира по-слабо компетентния при нарушение на някое правило (настъпва така нареченият корективен епизод или *ep. repair*) или пък му помага да преодолее някоя трудност посредством проверка на разбирането, повторение, преформулиране, въпрос и др. (различни проявления на така наречените странични епизоди).

Откриването на спецификите на ролите и на използваните „методи“ в асиметричните ситуации дава силен тласък на нови разработки с етнометодологична насоченост в полето на усвояването на чужди езици. Силно застъпена например е етнометодологичната насоченост в анализа на разговорите в „ситуации на езиков контакт“ в изследванията на Билефелдската школа. Елизабет Гюлих (1986), Томас Кочи (1986), Улрих Даузендшюйн-Гай (2003), Улрих Крафт (1993, 1994), Крафт & Даузендшюйн-Гай (1994) разглеждат специфичните комуникативни проблеми, възникнали между носители на езика и учещи в обикновените разговори помежду им и дължащи се на различните нива на компетентност, както и начините, по които участниците се справят с тях.

Швейцарската школа – Бернар Пи (1990, 2007), Жан-Франсоа де Пиетро (1988, 1989), Лоренца Мондада (1999, 2001), Симона Пекарек Дохлер (2000, 2006), разглежда различни аспекти на екзолингвалната комуникация, или „комуникацията, която се установява в езика със средства, различни от евентуално общия майчин език на участниците“ – определение, дадено за този тип общуване от Реми Поркие (1984, 1992). Редица френски автори, като Даниел Вероник (1992, 2009 *dir.*), Жозеф Ардити (2004), Маринет Матей (2004 в съавторство с Вероник), също прилагат интеракционисткия подход в полето на екзолингвалната комуникация. Изследванията им сочат, че когнитивната и интерактивната страна на комуникацията са в непрекъсната, сложна, поливалентна и еволюираща връзка. Нещо, което Бейтсън обобщава по следния начин:

„L'opération de communication est un apprentissage de la façon de communiquer», parce que «toute interaction nous change» (Bateson, 1971/81: 134. in: Vasseur, 2000).

По-голямата част от изследванията на интеракционистите (с по-слаба или по-силно изразена етнометодологична насоченост) в Европа и отвъд Атлантика са между носители и неносители на езика (учещи). В последното десетилетие обаче анализът се разширява, като включва нови компоненти, което намалява тежестта на понятието „асиметрия“. Васър (2005) например разглежда „срещата“ като социална и въображаема конструкция, в която позициите, интерлокутивните рамки и диалогичната динамика подлежат на постоянно договаряне от страна на двамата събеседници, а смисълът се изгражда както в процеса на съвместното реферирание и интерпретиране, така и посредством интересубективността.

Най-новите изследвания идентифицират ситуации, в които участниците имат едно и също или сравнимо ниво на компетентности не само в институ-

ционална, но и в неформална среда (Behrent, 2007; Dervin, 2008, 2009; Vlad et al., 2009; Vlad et al., 2012). Те наблягат на ролята на словесните взаимодействия, които потенциализират усвояването в различни видове контекст, включително и най-вече електронномедиатизирания. Именно методите „анализ на дискурса-във-взаимодействие“ и „анализ на разговорите от етнометодологична перспектива“ насочиха вниманието на много изследователи към проблематика, която избира за свой терен на изследване взаимодействията между равнопоставени събеседници (en., fr. pairs), които имат известен брой общи неща помежду си: общата цел усвояване на даден език (в случая, френския), както и сравнимо ниво на образование и на други компетентности. Общият извод от подобни изследвания е, че макар да са налице други важни за ситуацията параметри (като например „едноезична“ или „разноезична“ среда; един, два или повече езика на комуникация, реална или виртуална среда и т.н.), общото намерение на участниците да се напредне в езика цел посредством общуването на този език независимо от затрудненията и посредством преодоляването им, е предпоставка за изключително богати ситуации на езиков контакт с все още слабо оценен когнитивен и комуникативен потенциал.

В заключение, анализът на разговорите разкрива изключително широки перспективи за изследване и в модерни области като компютърноопосредстваната комуникация на роден и на чужд език и интеркултурните и интерлингвалните изследвания на електронния интерактивен синхронен и асинхронен дискурс. Значителният брой трудове и последователи в споменатите области доразвиват, обогатяват и задълбочават първоначалната форма и концепция на анализа на разговора до днес и със сигурност ще намерят продължение и утре.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Изразът „общи методи“ е в основата на наименованието „етнометодология“ – съставно съществително име от елемента „етно“, означаващ общо знание, споделено от членовете на общността, и „метод“, използван в предначен смисъл със значението на способ, похват.
2. Оригиналният термин на английски език е *accountability* и често се използва без превод в литературата на големите европейски езици. Други възможни преводи на български са описуемост и разбираемост. На френски език освен английския термин се използват и термините *descriptibilité, explicabilité, racontabilité, intelligibilité*.
3. Тук терминът „сигнал“ е използван според оригиналната му употреба в етнометодологията и се отнася до всякакви семиотични средства, включително и чисто езикови. В други изследвания се придържахме към употреба на този термин в значението му на семиотично средство от невербално или паравербално естество.

4. Това е перифраза на метафората на Х. Сакс за обществото като механизъм, в който едни части са „действие“, а други – „казване“. – „(...) a machine with both “doing” and “saying” parts” (Maynard & Clayman, 2003: 182).
5. Терминът „индексичност“ се използва в по-тесен социологичен и етнometодологичен контекст, а „деиксис“ е негов дублет, предпочитан от лингвистите.
6. Едно от първите (интеракционистки) определения на разговора дава Гофман в бележка под линия на книгата си „Façons de parler“ (1987: 20). Там той споменава неудобството от припокриването и синонимната употреба на понятията „словесно взаимодействие“ (като процес и като хипероним на типовете междуличностно общуване), от една страна, и „разговор“ (употребяван ту като хипероним, ту като хипоним). (Наблюдението е на Vion, 2000 [1992]: 120).
7. “The system allocates single turns to single speakers.” (Sacks et al., 1978: 15)
8. Срвн. типовете разпореждания на модератор на заседание: „Моля, всеки да изчака реда си“, „Ваш ред е да говорите“, „Моля, говорете поред, а не едновременно“.
9. Способността за предвиждане прераства към когнитивната дейност на участниците, и по-специално към активната рецепция на говорител 2/слушател.
10. Примерите са на френски с превод на български език.
11. Предлагаме едно по-свободно и пространно тълкуване на фразата по следния начин: „Като се вземе предвид първото изказване, второто е очаквано, предвидимо и се подготвя от събеседника“.
12. Монолингвалното, или ендолингвално, общуване протича едноезично между носители на един и същи език или между носители на езика и лица с еквивалентни езикови умения. Срвн. дефиницията на Поркие (1984: 164) „[La] communication endolingue [est celle qui s'établit] en langue maternelle entre natifs d'une même langue“.
13. Интерлингвалното общуване протича в ситуация, при която учещи, носители на различни първи езици и култури, влизат в контакт помежду си на езика, който учат, и чрез прилагането на разнообразни средства се стремят да се разберат помежду си.
14. «La communication exolingue est celle qui s'établit par le langage par des moyens autres qu'une langue maternelle éventuellement commune aux participants».
15. „Практикуването на комуникация ни учи как да общуваме, тъй като всяко взаимодействие ни променя.“

REFERENCES /ЛИТЕРАТУРА

- Arditty, J & Vasseur, M.-T. (1999). Interaction et langue étrangère: Présentation). *Langages*, 33, 134, (3 – 19).
- Arditty, J & Vasseur, M.-T. (2002). Contextes, variabilité et activités d'appropriation des langues (pp. 251 – 64). Dans: Cicurel, Francine / Daniel Véronique (coord.), *Discours, action et appropriation des langues*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.

- Bange, P. (1992). *Analyse conversationnelle et théorie de l'action*. Paris: Hatier/Didier, collection LAL – CREDIF.
- Behrent, S. (2007). *La communication interalloglotte. Communiquer dans la langue cible commune*. Paris: L'Harmattan.
- Behrent, S. (2008). Le français comme langue de communication entre étudiants d'origines internationales. *Synergies Europe*, 3, 71 – 81.
- Bruner, J. (1983). *Child's talk: learning to use language*. New York: WW. Norton & Company.
- Vasseur, M.-T. (2005). *Rencontres de langues – Question(s) d'interaction*. Paris: Didier, coll. LAL – Crédif.
- Véronique, D. (1992). Recherches sur l'acquisition des langues secondes : un état des lieux et quelques perspectives. *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 1, 5-36.
- Véronique, D. (sous la direction de). (2009). *L'acquisition de la grammaire du français langue étrangère*. Paris: Didier, coll. Langues & Didactiques.
- Vion, R. (2000). *La communication verbale. Analyse des interactions*. Paris: Hachette.
- Vlad, M., Codleanu, M., Dervin, F. & Vasile, S. (2009). Types de remédiations dans la co-construction des discours en français langue académique: le cas de la communication médiée par ordinateur. Actes du colloque «Construction du sens et acquisition de la signification linguistique dans l'interaction».
- Vlad, M. & Tamas, C. (2012). Construire un projet de recherche à l'échelle internationale: du protocole vers les représentations des acteurs. *Synergies Roumanie*, 7, 15 – 27.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs.
- Gulich, E. (1986). “Soûl c'est pas un mot très français”. Procédés d'évaluation et de commentaire métadiscursif dans un corpus de conversation en “situation de contact”. *Cahiers de linguistique française*, 7, 231 – 258.
- Dervin, F. (2008). Le Français Lingua Franca, un idéal de communication interculturelle inexploré? *Synergies Europe*, 3, 139 – 154.
- Dervin, F. (2009). Approches dialogiques des co-constructions de soi et de l'autre chez des locuteurs de français langue véhiculaire (FLV): solidifications et métamorphoses d'un couple mixte en Finlande. *Signes, Discours et Sociétés*, 3.
- Jefferson, G. (1972). Side Sequences. In: D. Sudnow (éd.), *Studies in Social Interaction*, The Free Press New York – Colliar-MacMillan Limited London.

- Kerbrat-Orecchioni, C. (2010) [1990]. *Les interactions verbales. Approche interactionnelle et structure des conversations. Tome I. 3e édition.* Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1992). *Les interactions verbales. Tome II.* Paris: Armand Colin;
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1994). *Les interactions verbales. Tome III.* Paris: Armand Colin;
- Kotschi, T. (1986). Procédés d'évaluation et de commentaires métadiscursifs comme stratégies interactives. *Cahiers de Linguistique Française*, 7, 207 – 230;
- Krafft, U. & Dausendschon-Gay, U. (1993): La séquence analytique. Dans: G. Ludi (éd.), *Approches linguistiques de l'interaction, Contributions aux 4e Rencontres régionales de linguistique de Bâle. Bulletin CILA 57*, 137 – 57.
- Krafft, U. & Dausendschon-Gay, U. (1994). Analyse conversationnelle et recherche sur l'acquisition. Dans: B. Py (éd.). *L'acquisition d'une langue seconde : quelques développements théoriques récents.* Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel. *Bulletin suisse de linguistique appliquée*, 59, 127 – 158.
- Matthey, M. & Véronique, D. (2004). Trois approches de l'acquisition des langues étrangères : enjeux et perspectives. *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 21, 203 – 223.
- Maynard, D. W. & Clayman, S. E. (2003): Ethnomethodology and Conversation Analysis (pp. 173-202). In: Reynolds, Larry T. & Herman-Kinney, Nancy J. (eds.). *The Handbook of Symbolic Interactionism.* Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Mondada, L. (1999). L'organisation séquentielle des ressources linguistiques dans l'élaboration collective des descriptions. *Langage et société*, 89, 9-36.
- Mondada, L. & Pekarek Doehler, S. (2000). Interaction sociale et congition située : quels modèles pour la recherche sur l'acquisition des langues? *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 12.
- Pekarek Doehler, S. (2006). «CA for SLA » : Analyse conversationnelle et recherche sur l'acquisition des langues. *Revue française de linguistique appliquée*, 2 (Vol. XI), 123 – 137.
- Py, B. (1990). Les stratégies d'acquisition en situation d'interaction (pp.81 – 88). Dans: Gaonac'h, Daniel (coord.) *Acquisition et utilisation d'une langue étrangère. L'approche cognitive.* *Le français dans le monde, n spécial*, Paris: Hachette.
- Py, B. (éd.). (1994). *L'acquisition d'une langue seconde : quelques développements théoriques récents.* Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel: *Bulletin suisse de linguistique appliquée* 59.

- Py, B. (2000). La construction interactive de la norme comme pratique et comme représentation. *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 12, 77 – 97.
- Py, B. (2004). Pour une approche linguistique des représentations sociales. *Langages*, 2, n°154, 6 – 19.
- Porquier, R. (1984). Communication exolingue et contextes d'appropriation (pp. 159-169). Dans: B. Py (éd.). L'acquisition d'une langue seconde, *Bulletin suisse de linguistique appliquée* 59.
- Sacks, H., Schegloff, E. & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50/4, 696 – 735. Republished in Schenkein 1978: 7 – 55.
- Schegloff, E. (1968). Sequencing in Conversational Openings. *American Anthropologist*, 70, 4, 1075 – 1095.
- Schegloff, E., Jefferson, G. & Sacks, H. (1977). The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. In: *Language* 53/2, 361 – 382.

CONTEMPORARY EVOLUTIONS OF THE CONVERSATION ANALYSIS BASED MODEL

Abstract. The model of verbal interaction, created during the 60s of the 20th century within the frame of the Conversation Analysis sociological approach represents communication as a mutual interactive product where any utterance is depicted as both depending on the previous (verbal or non-verbal) event and determining the next one. The notion of language as a social activity whose meaningfulness is generated in the course of each particular communicative situation through alternating verbal initiative and response has evolved in contemporary modifications of conversation analysis into several key tendencies, with respect to modern linguistic and didactic sciences, namely: intercultural studies and research on second language acquisition both in the traditional face-to-face context and in the context of different electronically mediated interactions.

✉ **Ms. Magdalena Markova, Assist. Prof.**

Department of Modern Languages
Faculty of Classical and Modern Languages
University of Sofia
Sofia, Bulgaria
E-mail: magdalenamarkova@abv.bg